

УКРАЇНА – ПОЛЬЩА 1920–1939 РР.: З ІСТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН УСРР З ДРУГОЮ РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ: ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ / НАН УКРАЇНИ. ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ; УПОРЯДКУВАННЯ, КОМЕНТАРІ, ВСТУПНА СТАТТЯ: Н. С. РУБЛЬОВА, О. С. РУБЛЬОВ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 624 С.

Дипломатія традиційно вважається закритим видом політичної діяльності. Це слово викликає стереотипний ряд конотацій – елітне, навіть кастове, середовище, надофіційний протокол, мова, побудована на смислових відтінках тощо. Втім, усі стереотипи ламаються, і дипломатичні не виняток. Інша річ, що відбувається це повільніше і в останню чергу, однак, ефект від цього стає більшим. Пригадується нещодавній скандал щодо матеріалів дипломатичної переписки, опублікованих WL, котрим нанесено серйозний удар по дипломатах. Але історія знала й інші прецеденти, що лише підтверджують думку про неї як про постійний процес ламання стереотипів.

Як відомо, одним із перших жестів радянської влади, спрямованих на формування її міжнародного іміджу, стала одностороння публікація діючих секретних дипломатичних документів. За цим жестом, який дисонував із діючими практиками, приховувався намір створити нову культуру дипломатії. Що з того вийшло? Відповідь на це та багато інших питань можна знайти, звернувшись до документів і матеріалів, зібраних Олександром та Наталією Рубльовими, “Україна – Польща 1920–1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УСРР з Другою Річчю Посполитою”.

Зібрані документи не мають характерного для WL відтінку скандальності. Ще менше у них сенсаційності. Однак, ці характеристики властиві переважно світу політики, а даний збірник орієнтований на наукове вивчення минулого. Перед тим як перейти до аналізу поданих матеріалів, доречно зупинитися на структурі збірника. Публікації документів передують стаття упорядників з історії дипломатичних відносин. У ній окреслено особливості двосторонніх відносин та ознайомлено з головними діячами – консулами та штатними працівниками дипломатичних установ. Автори показали загальне тло двосторонніх відносин із загальною недовірою та провокаціями, перешкодами та шпигунськими скандалами, що в цілому не дозволили налагодити належної співпраці. Зібрані документи суттєво доповнюють та широко ілюструють ці висновки.

Збірник складається із 133 документів із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об’єднань України, Галузевого державного архіву СБУ та його регіональних підрозділів. Документи представлені мовою оригіналу – українською, російською, польською та французькою, й доповнені необхідними коментарями щодо згадуваних осіб, та науковими корекціями віднайдених помилок і неточностей. Збірник супроводжується необхідними покажчиками імен та географічних назв та списком скорочень. Оцінюючи збірник в цілому, можна пожалкувати за відсутністю якщо не повного перекладу, то хоча б широкої анотації джерел іноземними мовами.

Зібрані документи охоплюють проміжок часу від 1920 р. до 1939 р. Вони мають презентаційний характер, адже нерівномірно відображають події міжвоєнного періоду. Показово, що основну масу – 70 % складають документи до 1929 р. Це переважно матеріали роботи українського консульства у Львові, дипломатична переписка з керівниками народного комісаріату закордонних справ, меморандуми дипломатів щодо загальної стратегії, матеріали контррозвідки щодо діяльності польського консульства в Харкові, фрагментарно використано матеріали періодичної преси щодо діяльності дипломатів. Окремо відзначимо прагнення упорядників показати “місце і роль конкретної особи у широкому загальному контексті польсько-українських дипломатичних взаємин міжвоєнної доби” (с. 59). З огляду на це предсталені документи по діяльності польських дипломатів

Л. Заблоцького, К. Заремби-Скшинського, Я. Каршо-Седлевського, та їхніх радянських колег – Н. Суровцову, Г. Петренка, Т. Репу, П. Світнева та інших.

Завершуючи зовнішній огляд збірника варто відзначити добросовісну та професійну роботу упорядників, які кваліфіковано відібрали документи для ілюстрації основних тем, пов'язаних із дипломатичними відносинами УСРР та Польщі.

Наукова цінність джерел визначається колом тем, які вони зачіпають. Їх коротку анотацію варто розпочати із бачення українськими дипломатами місця їх відомства в радянській міжнародній політиці. Представлені у збірнику документи ілюструють не просто залежність від НКЗС, але й виразне прагнення до самостійного курсу в питаннях, що стосуються УСРР. Вказівний перст Москви часто сприймався як перешкода українським інтересам. Так, представник УСРР на Ризьких мирних переговорах Е. Квірінг у “Меморандумі № 8” відстоював необхідність для України “мати свої самостійні посольства, поряд із російськими” (с. 78). Іншим цікавим документом, у якому виразно читаються корпоративні інтереси українських дипломатів є “Лист заступника наркома закордонних справ УСРР В. Яковлева члену Колегії НКЗС УСРР С. Канарському з обговоренням стратегії “дипломатичного наступу” на Польщу”. Показовою є цитата: “Нам абсолютно не вигідно демонструвати наші внутрішні незгоди перед Москвою” (с. 152). Протиставлення “ми – Москва” неодноразово зустрічається по ходу документа. З іншого боку, “Лист консула СРСР у Львові С. Кириченка секретареві ЦК КП(б)У Л. Кагановичу й голові ЦК КП(б)У В. Затонському щодо несприятливих умов роботи консульства”, можна розглядати як виразну втрату відносної самостійності України й посилення курсу на централізацію. С. Кириченко без зайвої дипломатії характеризує відношення до Львівського Консульства з боку НКЗС як “відношення до дитини від нерівного шлюбу” (с. 297).

Інша цікава тема – стратегія українських дипломатів щодо західноукраїнських земель. Її контури помітні у вже згадуваних “Меморандумі” Е. Квірінга та листі В. Яковлева. Однак, найповніше вона представлена в “Меморандумі О. Шумського “Тези нашої політики стосовно окупованих Польщею та Румунією українських областей”. У ньому вихідною точкою зовнішньої політики визначається “невизнання Радянською Україною і всім Союзом належності цих областей до Польщі і Румунії, як приєднаних силою зброї всупереч праву націй на самовизначення” (с. 185). Впливати на ці держави пропонувалося через використання українського національного руху. Цікаво, що в травні 1923 р. дипломат не виключав курсу національного руху на створення “галицької держави”, орієнтованої у зовнішній політиці на УСРР (с. 185).

У подальшому лінія на підтримку національного руху зазнавала корекції відповідно до обставин внутрішньополітичного розвитку Польщі. Не лише НКЗС, але й ОГПУ, вимагало по своїх каналах “вишукувати міри для підняття в Зах[ідній] Білорусії і Зах[ідній] Україні симпатій до нас” (с. 267). Зміна підходів щодо впливу на національний рух українців простежується на основі “Листа члена Колегії НКЗС Б. Стомонякова генеральному секретареві ЦК ВКП(б) Й. Сталіну щодо нагальних потреб “української роботи” у II Речі Посполитій”. Переворот Ю. Пілсудського суттєво ослабив масові антипольські настрої серед українців. Тому пропонувалося зробити ставку на “згуртування і зміцнення лівого флангу української громадськості, що близьке нам, і орієнтується на нас” (с. 309). Втім, і ця стратегія виявилася невдалою, про що можна говорити, спираючись на “Меморандум консула СРСР у Львові П. Світнева секретареві ЦК КП(б)У М. Попову щодо нагальних потреб “української роботи” у II Речі Посполитій й настроїв місцевої української інтелігенції”. Тональність цього документа доводить, що радянофільські настрої населення значно послабилися під дією УНДО та ОУН (с. 466).

Зібрані документи переконливо ілюструють складність двосторонніх відносин. Територіальні претензії до Польщі, а з польської сторони – історична ворожість щодо Росії створювали атмосферу ворожості. Як результат – численні провокації з обох боків, реальні й сфабриковані шпигунські скандали, звинувачення. Цікаво, що масового характеру вони набувають з 1926 р. і були прихованою реакцією на переворот Ю. Пілсудського й

встановлення режиму санації. У цьому контексті звертають себе увагу події навколо польського консула К. Заремби-Скшинського та подальший арешт радянських дипломатів Г. Петренка та Н. Суровцевої. Перелік шпигунських викриттів можна продовжити справами Я. Шумович, П. Світнева, А. Петровського, “Української військової організації”, “Патріотів” тощо, матеріали щодо яких представлено у збірнику. Кожна із цих справ доводить величезний вплив ОГПУ та її спадкоємців на зовнішню політику держави. Як підсумок дипломатія втратила свою головну функцію – сприяння налагодженню співпраці, перетворюючись на філію спецслужб. Показовими є заголовки “Вістей ВУЦВК”: у 1922 р. – “Шпигунство під крильцем дипломатії”, а в 1924 рр. – “Де дипломатія, а де шпигунство?”. Здається, що в 1930-х рр. “Вісті ВУЦВК” про дипломатію не згадали б взагалі. Відносини між УСРР та Польщею у той час нагадували епізод “бондіани”, а не суб’єктів міжнародного права.

На завершення кілька тез щодо стану нової радянської дипломатії. Наведені документи демонструють непрофесіоналізм, ідеологічну задоктринованість, слабку організацію, а також, висловлюючись словами львівського консула С. Кириченка, “саботаж, волокиту, бюрократизм” (с. 297). Ще б пак, адже перед радянськими дипломатами не ставилося завдання розбудови мирних двосторонніх відносин, а знищення старого світу з його устоями й стереотипами, дипломатичними в тому числі.

На завершення огляду варто підкреслити, що зібрані в збірнику “Україна – Польща 1920–1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УСРР з Другою Річчю Посполитою” матеріали є цінним історичним джерелом свого часу. Вони стануть корисними для фахівців з історії україно-польських відносин та дипломатії міжвоєнного періоду. Водночас, вони є ще одним кроком порозуміння українців і поляків й побудови добросусідських відносин, не обтяжених спадком минулого.

**Леся Алексієвець (Україна),
Ярослав Секо (Україна)**